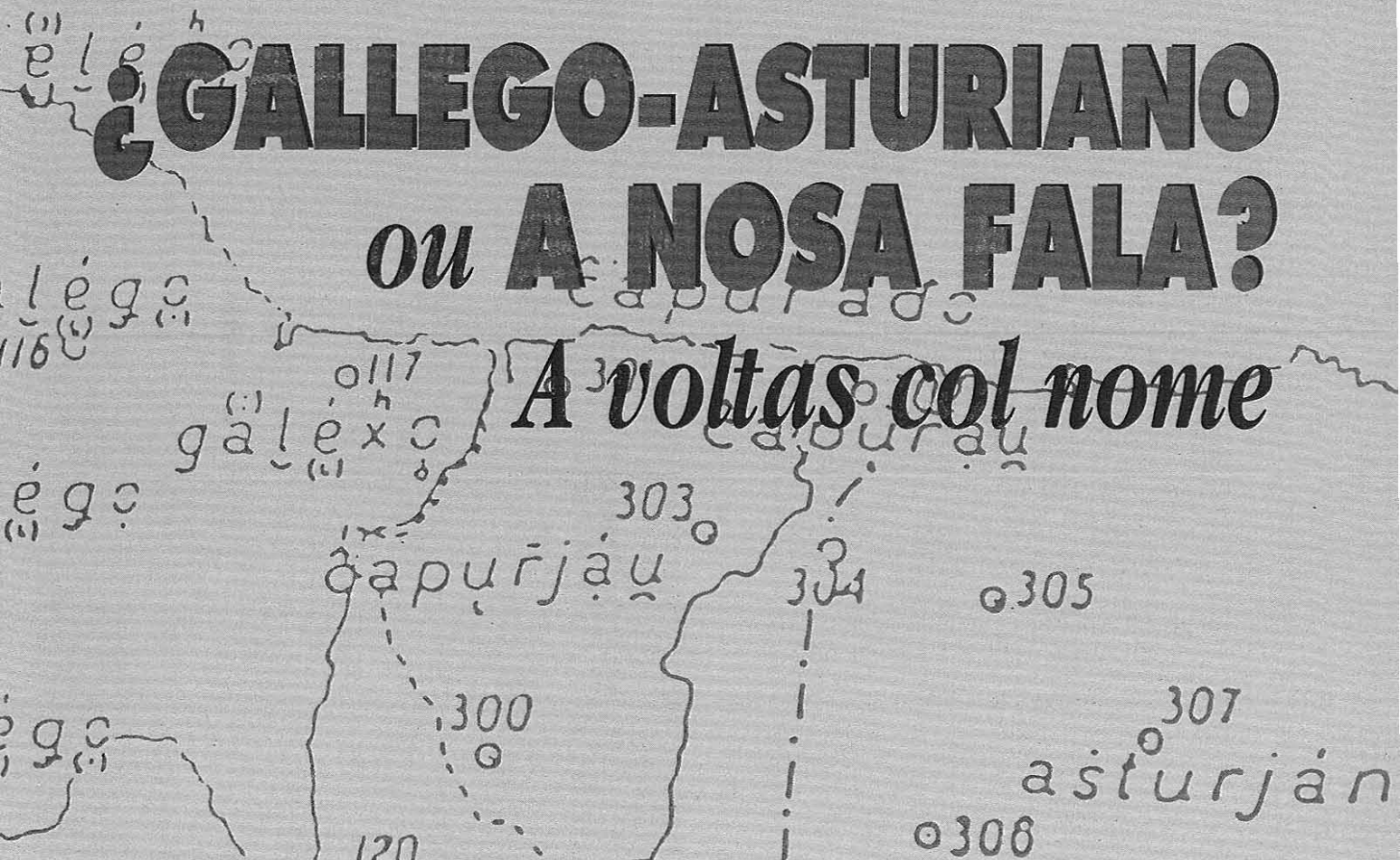

¿GALLEGO-ASTURIANO OU A NOSA FALA?

A voltas col nome

↓ Xosé Miguel Suárez Fernández

Estudiar, recoyer, investigar a nosa fala é peza fundamental prá súa recuperación. Però, anque poda parecer mentira, ún dos asuntos que máis esmolementos trai é el de cómo chamarye. Nun é úa carayadía, nin muito menos, porque cua etiqueta de "a nosa fala" podémonos entender entre nosoutros però pra fora, pras outras falas, pra os estudiosos, prá llegalidá, prá escola..., precisa un nome que la defina máis claramente.

Alló nos anos trenta, un equipo d'especialistas dirixido pol llingüista Navarro Tomás fexo encuestas en mui ben de sitios de toda a Península Ibérica pr'amañar un Atlas Llingüístico das llinguas románicas peninsulares. Os encargos de fellas en Asturias foron Aurelio M. Espinosa y Lorenzo Rodríguez Castellano. Anque el máis del material nunca se publicóu, si saliron á lluz en 1962 dalgús mapas unde se cartografiaron as respostas a dalgúas das preguntas. Úa das cuestióis era cómo ye chamaban á fala local.

Nel Navia-Eo, unde se fixeron encuestas en cinco llugares, a esta pregunta namáis responderon en cuatro: *chapurrao* (Freal-Navia), *chapurrado* (As Campas-Castripol), *chapurriao* (Bual), y *ibiano* (Cuantas-Ibias). Contrastan estas respostas col que responderon os encuestaos nos puntos máis al este (*asturianu*, La Pola Somiedu y Soutu la Barca) y al

oeste, xa en Lugo (*galego*, na Devesa, Neiro, Navia de Suarna y Pedrafita do Cebreiro). Però, como en todos os sitios cocen fabas, tamén na fronteira entre el aragonés y el catalán se recoyeron denominacióis aparecidas pra chamar á súa fala: *xapurriáu*, *xapurrrat*, *chapurrayáu*...

Nomes como os ditos son úa seña del sentimento entre a xente de mestizaxe llingüístico, de ser mezcra, de tar na fronteira, però tamén é seña de pouca consideración pral que se fala por tello como daqué que nun é puro: "nun falamos, *chapurrimos*". Outro xeito de chamar al que se fala entre el Navia y el Eo é col xentilicio del conceyo (como é el caso da resposta "ibiano" del Atlas però que tamén é un recurso usao hoi día: *fala tapiega, franquín, naviego*...). Un terceiro xeito de darye nome é chamarye d'úa manera máis difusa y coloquial -*a nosa fala*-, etiqueta que, se la sacamos de contesto, nun dá

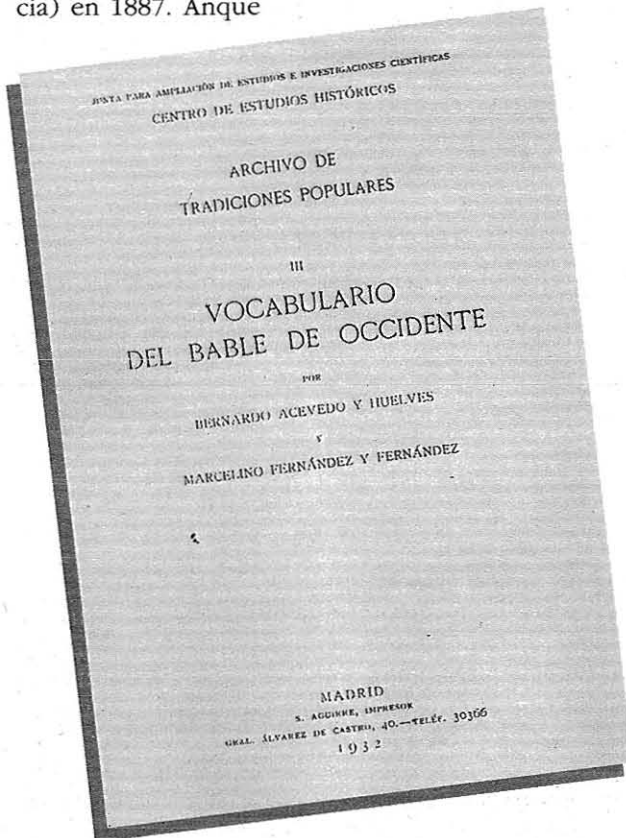
muita información. ¿De quen é esa fala “nosa”? Pódenos valer d'exemplo tres lugares en Cáceres –San Martín de Trebellu, As Ellas y Valverdi do Fresnu– onde tein úa fala que moitos especialistas clasifican dentro del bloque gallego-portugués y que s'asomeña máis á primeira llingua qu'á segunda. Pois ben, tamén allí ye chaman al que falan “a nosa fala”. ¿Cuál é máis *nosa fala*, a nosa ou a d'ellos? Ta claro qu'as dúas. Col término *a nosa fala* enténdense entre os que falan *esa fala* pero nun é úa etiqueta que valia pra qu'outros sepan de qué fala se trata. Efectivamente, todas as falas son de daquén y *todo el mundo fala a súa fala*.

Os primeiros estudos

El primeiro dato apurrido por un llingüista sobre a nosa fala –y aquí valnos a etiqueta pra entendermonos entre nosoutros– é de 1886 y debémoyo al filólogo sueco Åke W:son Munte, na súa obra *Anteckningar om Folkmålet i en trakt af vestra Asturien* (que, traducido del sueco, quer dicir *Anotacións sobre a fala popular d'úa zona del occidente d'Asturias*), publicada en Uppsala (Suecia) en 1887. Anque

A Ponte

el qu'estudiaba era el asturiano occidental de dalgús lugares de Cangas, al falar das fronteiras llingüísticas aprotetaba pra dar dalgús datos da fala gallego-asturiana de Pezós, nos que volara gracias al cura d'allí. Naquel entoncias conocíase mui pouco del panorama llingüístico da zona –einda os especialistas nun discurriran el término de *gallego-asturiano*– y el estudioso sueco botaba a fala del valle del Navia nel saco das falas “gallegas”

anque señalara dalgún detalle de tipo “asturiano” na fala de Pezós, del mesmo xeito que chamaba “rasgos gallegos” a dalgús fenómenos del asturiano occidental.

Foi Ramón Menéndez Pidal, úa autoridá llingüística daquela, quen, basándose nel resultao dip-tongao ou non de dalgúas vocales del llatín, metéu nel área del gallego a zona entre el Navia y el Eo (unde se dicen palabras del tipo *perna*, *porta*) y nel área del qu'él chamóu “leonés” metéu as terras de fala asturiana d'al este (unde dicen *pierna*, *puerta* ou *puorta*). Así y todo, a un obra publicada en 1931 pol *Centro de Estudios Históricos* –entidá que presidía precisamente Menéndez Pidal–, y feita xuntando os vocabularios amaños pol bualés Bernardo Acevedo y Huelves y el franquín Marcelino Fernández y Fernández –mortos xa daquela–, púxoye de título *Vocabulario del bable de occidente*. Einda hoi confunde a muita xente qu'espera atopar un vocabulario del asturiano y encontra en realidade un vocabulario del gallego-asturiano. Menéndez Pidal, na introducción, fala da zona Navia-Eo, unde “*se habla un dialecto medio gallego medio bable*”.

Outros estudiosos posteriores siguiron botando mao de términos como “*habla gallega*” ou “*gallego*” pra refirirse á fala d'entre el Navia y el Eo. É el caso de filólogos asturianos como Lorenzo Rodríguez-Castellano ou Manuel Menéndez García al estudiar entre os anos cincuenta y setenta as fronteiras de dalgús fenómenos llingüísticos nel occidente d'Asturias.

Foto: ASTUR PAREDES

Santos

Un nome prá nosa fala

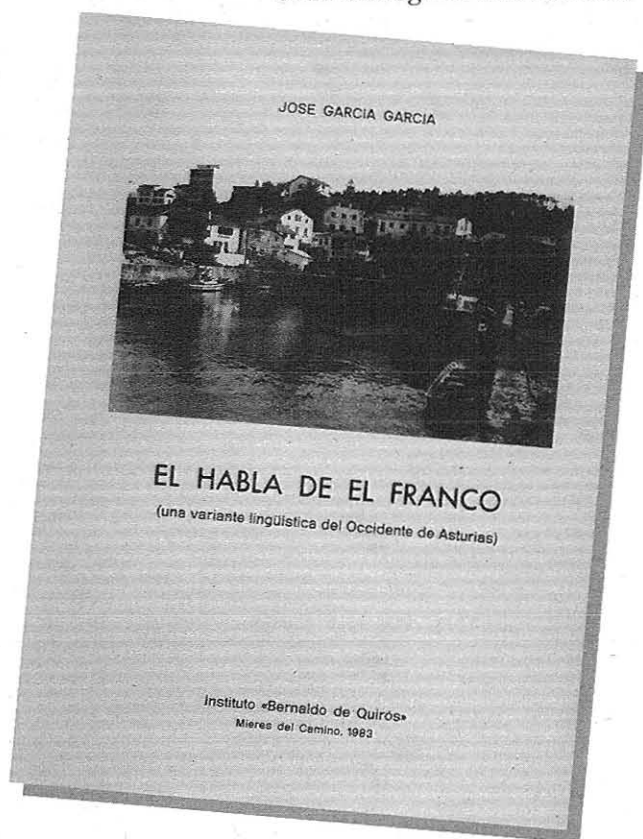
En contraste cuas xeneralizacións e os esquematismos dos filólogos tradicionais —sempre buscando a clasificación e etiquetación de toda variedade lingüística—, tuvo que ser un estudioso d'orixe nestas terras, Dámaso Alonso, quen, al estudar a fala dos Ozcos, tentara de filar máis dalgaó al hora de poñerle un nome que ye concuayara, un nome que reflexara os compoñentes gallegos, asturianos, e tamén os propios e orixinales, que se mezcra nos conceyos máis occidentales. Estas son palabras súas: *“Mas existe una zona intermedia, en la que, después de todo, la designación que demos a la lengua dependerá de nuestra manera de apreciar e interpretar, uno a uno, toda una serie de hechos lingüísticos... Estas hablas, fundamentalmente gallegas pero con algunos rasgos asturianos, las designo con el nombre de gallego-asturiano”*.

Os sous interesantísimos artigos, publicados al llargo dos anos cincuenta, sesenta e setenta, unde saían consideracións sobre léxico da zona, textos dialectales, apuntes etnográficos, e un feixe máis de datos, abriron un camiño qu'iban seguir máis cerca dos nosos tempos outros estudiosos. D'esta volta, iba ser xente nacida nel conceyo qu'estudiaban e xente que falaba a fala qu'analizaban.

El primeiro foi el ayandés Celso Muñiz, filólogo afincao en Holanda, que, en 1978, publicóu en Ámsterdam a súa tesis sobre a fala del Valedor, valle que

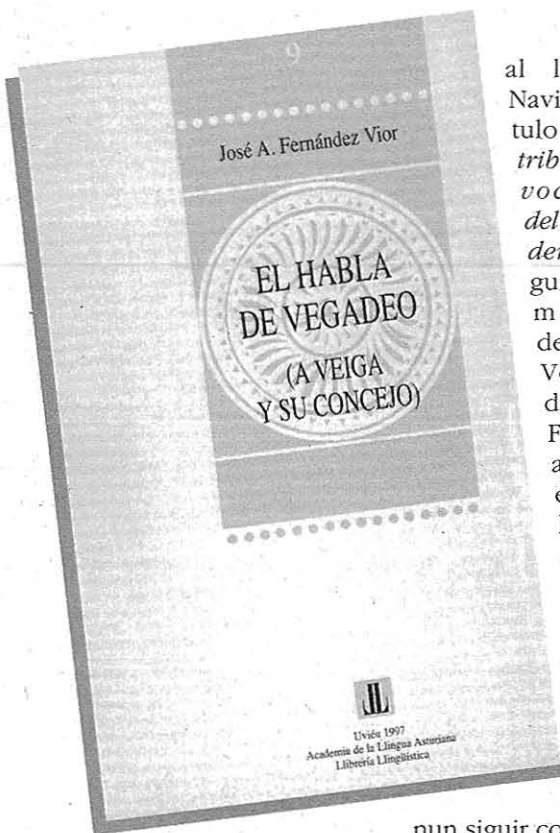
rega El Río d'Or e que coye as parroquias ayandesas de Samartín e San Salvador. Titulóula *El habla del Valedor. Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias-España)*. Núa edición modesta e mala d'atopar, Muñiz fai úa descripción detallada d'úa fala gallego-asturiana qu'era desconocida hasta entoncias prá comunidá científica. Anque nel título esqueice el guión, pra nombrar a nosa fala dentro del llibro usa el término de *gallego-asturiano* e fala d'ella úas veces como *“habla-puente entre el gallego y el leonés”*, outras como *“variantes asturianas del gallego”* e máis adelante como *“compleja realidad de una variedad lingüística fundamentalmente gallega pero con abundantes elementos fonéticos, morfológicos y léxicos leoneses”*.

Habería qu'aguardar a 1983 pra que se publicara outra monografía dialectal d'un

conceyo del Navia-Eo. *El habla de El Franco (una variante lingüística del Occidente de Asturias)*, obra del franquín de Valdeparés José García García, vén a enanchar a conciencia da fala da zona e a seguir cua denominación de gallego-asturiano —anque este autor escribello sin guión— pra chamar á nosa fala. García resalta na introducción *“la condición de zona de transición de todo el ámbito de las hablas gallegoasturianas”*.

El termino discurrido por Dámaso Alonso taba trunfando en Asturias entre os filólogos e especialistas. Xa en 1976, nos mapas da *Gramática Bable*, xermollo del qu'iban ser máis alante as bases da normativa escrita del asturiano, estremábase a zona del *“bale”* da zona del *“gallego-asturiano”* Tamén el estudioso figueirolo José Luis Pérez de Castro, que publicara nos anos cincuenta e sesenta dúas aportacións

al léxico del Navia-Eo col título de "Contribución al vocabulario del bable occidental" –siguindo a terminoloxía del famoso Vocabulario d'Acevedo y Fernández–, a terceira entrega de léxico publicada en 1988 xa la t i t u l a "Contribución léxica al gallego-asturiano" pra

nun seguir col equivoco

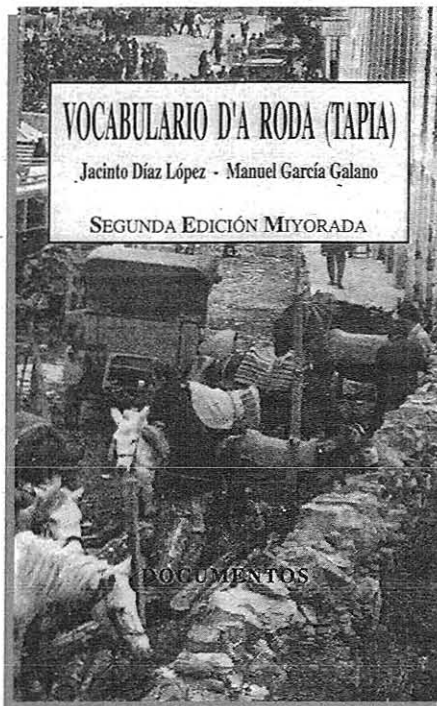
terminolóxico.

Nos anos oitenta vívese un bon momento pras publicacións en ou sobre a variedá llingüística del Navia-Eo, a lo menos en comparanza con tempos anteriores. Publícanse os vocabularios da Roda y de Mántaras, os dous del conceyo de Tapia y recopilaos por autores tapiegos –el primeiro vocabulario é de Jacinto Díaz y Manuel García-Galano y el segundo del qu'esto escribe–. Nos dous casos os autores chaman gallego-asturiano á fala de Tapia.

As publicacións siguen nestos anos y el última, d'abonda importancia, é a tesis doctoral del profesor veigueño José Antonio Fernández Vior. El sou estudio publicóuse entre 1997 y 1998 en tres llibros: *El habla de Vegadeo (A Veiga y su concejo)*, *Notas etnolingüísticas del conceyo da Veiga* y *Vocabulario da Veiga*. Na introducción del llibro dedicao al estudio da fala da Veiga volve recordar as palabras de Dámaso Alonso y diz: "Y es efectivamente esa distinta interpretación de la que nos hablaba D. Alonso, la que lleva a unos a mantener esa denominación [gallego-asturiano] e incluso a ir más allá con alteración de los términos de ese compuesto, asturiano-gallego, y a otros, a hablar sin más de gallego exterior". Na súa obra, Fernández Vior nun quer "ratificar, enmendar o condenar las denominaciones al uso sino mostrar de forma objetiva, por constatable, cuáles son las características lingüísticas de nuestro concejo". Al cabo, resume dicindo que "nos encontramos en una zona de transición donde determinados fenómenos, comunes con el gallego, tienen aquí su límite oriental y dan paso en nuestro propio concejo a otros de signo distinto que caracterizan al asturiano occidental". Pinta qu'él por eso polo que, en artículos publicaos de pouco por este autor, tamén él usa el término de "gallego-asturiano".

Os filólogos gallegos tamén poín nome

Tamén os filólogos gallegos terciaron na polémica del nome. Francisco Fernández Rei, na súa obra *Dialectoloxía da lingua galega*, y tamén en artigos posteriores, ten á fala del Navia-Eo como úa variedá máis del gallego y, atendendo ás súas características, métela dentro del qu'él chama "bloque oriental". Al tempo, dentro del bloque oriental fala de dellas áreas, entre as que pon el "área asturiana". Polo tanto, condo fala del gallego-asturiano, fala del gallego d'Asturias, quere decir, el gallego que se fala en Asturias. É éste, el de gallego d'Asturias, el término que queren miyor os estudiosos gallegos cada vez que falan da nosa variedá llingüística y el qu'usan de cote nos sous escritos. Como consecuencia, tamén botan mao ás veces da denominación de gallego exterior pra chamarye al que falamos porque, claro ta, visto den de Galicia, somos "esteriores".

¿Qué dicen as institucións asturianas?

Deixando de llao as discusións entre os filólogos, hai nesta polémica del nome úa parte sociopolítica. A xente, a sociedade asturiana, tamén fala da cuestión y tamén opina. Hai asociacións culturais que defenden a fala del Navia-Eo, ta impartíndose en dalguas escolas, publícanse llibros y revistas... Y chámasey segun as opinións y os gustos de cadaquén, partindo da realidade llingüística da zona, pero segun as opcións personales. Y é que nun dicimos miga novo se aclaramos qu'a política llingüística nun la fain os filólogos senón os políticos.

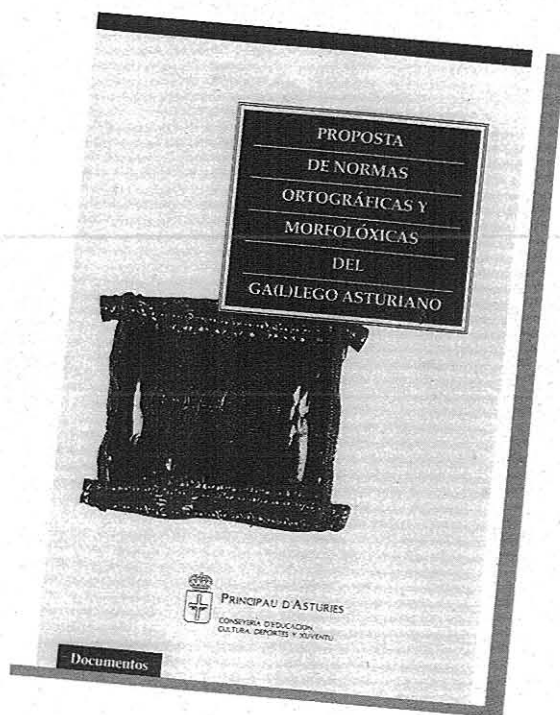
En 1993, condo era el terceiro curso qu'el asignatura de gallego-asturiano taba presente na escola —aunque d'un xeito ben insuficiente: namáis en Navia y ese ano en Tapia—, el Principao d'Asturias publicóu a *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gal(l)ego-asturiano*, documento feito por un peteiro de maestros da zona dirixidos polos llingüistas José García y Ignacio Vares. Na portada y títulos interiores esqueicéuse el guión, anque nas introduccións y texto da *Proposta* el término que s'usa é el de “ga(l)llego-asturiano”. Siguindo cuas anécdotas tipográficas d'este libro, cua arreesada grafía “(l)” quería buscar un xeito pra, namáis neste documento, nun tomar partido por nengúa das dúas posibilidades dialectales que se dan na zona —con *elle* ou con *ele*—, anque despóis os usuarios terían qu'escoyer úa d'ellas al hora d'escribir. El libro quería ser, como diz el título, úa proposta, un ofrecemento á comunidá de falantes pra buscar un código ortográfico mínimo pral gallego-asturiano. Anque son

básicamente estas as normas que s'usan nas máis das publicacións en gallego-asturiano dos últimos anos, el acordo ortográfico einda ta llonxe d'atanguerse.

En abril de 1995, el Gobierno asturiano reformóu os estatutos del Academia de la Llingua Asturiana y encomendóuyel velar pola variante llingüística “gallego-asturiana o asturgalaica”. Recoyíanse d'este xeito dúas denominacións que

daquella, y einda hoi, manexaban as forzas políticas asturianas. Tres anos despóis, en marzo de 1998, aprobóuse na Xunta Xeneral del Principao a chamada “Lei del bable/asturiano” unde se diz nel sou artículo 2 qu'el réxime de protección, respeto, tutela y desarrollo establecido na Llei pral asturiano ten qu'estenderse, con úa regulación especial, al gallego-asturiano nas zonas unde é a modalidá llingüística propia. Quedaba, d'este xeito, fixada llegalmente pola máxima institución asturiana, el término de “gallego-asturiano” pra chamar á nosa fala.

Peró a discusión sigue. Einda hai muita xente que nun ye choca esa denominación. Nun se pode esquecer qu'a palabra “gallego” ten ben implicacións identitarias y políticas, sobre todo nel occidente asturiano. Así y todo, y a pesar d'esos perós, convén ter

úa etiqueta que poda valer pra chamar á nosa fala en niveles máis formales, úa etiqueta, eso si, que vai ter muito d'artificial y, de momento, sin uso popular. A de “gallego-asturiano”, se reparamos en todo el qu'acabamos de cuntar, nun pinta que s'ía a pior das que se podan brindar.

BIBLIOGRAFÍA:

- ACEVEDO Y HUELVES, B. & FERNÁNDEZ Y FERNÁNDEZ, M., *Vocabulario del bable de Occidente*, Junta para la Ampliación de Estudios Lingüísticos, C.E.H., Madrid, 1932.
- ALONSO, D., *Obras completas*, T. I, Gredos, Madrid, 1972.
- DÍAZ LÓPEZ, J. & GARCÍA GALANO, M., *Vocabulario d'A Roda* (Tapia). Segunda Edición miyorada, Conseyería de Cultura, Xixón, 1996.
- FERNÁNDEZ REI, F., *Dialectoloxía da lingua galega*, Xerais, Vigo, 1991.
- FERNÁNDEZ VIOR, J. A., *El habla de Vegadeo (A Veiga y su concejo)*, Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1997.
- *Notas etnolingüísticas del concejo da Veiga*, Xeira, A Caridá, 1997.
- *Vocabulario da Veiga*, Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1998.
- GARCÍA GARCÍA, J., *El habla de El Franco (una variante lingüística del Occidente de Asturias)*, Instituto Bernaldo de Quirós, Mieres, 1983.
- MUÑIZ, C., *El habla del Valledor. Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias-España)*, Académische Pers, Amsterdam, 1978.
- PÉREZ DE CASTRO, J. L., "Contribución al vocabulario del bable occidental", *Revista de Dialectología y tradiciones populares*, XI, 1955, pp. 119-145.
- "Contribución al vocabulario del bable occidental", RDTP, XXIV, 1968, pp. 57-64.
- "Contribución léxica al gallego-asturiano, III", *Archivum*, XXXVII-XXXVIII, 1987-1988, pp. 221-236.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, X. M., *Vocabulario de Mántaras (Tapia). Aportacións al léxico del galego-asturiano*, A Caridá, Xeira, 1996.
- VV. AA., *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gal(l)llego-asturiano*, Conseyería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú, 1993.

